Časopis Národního muzea. Řada historická
Journal of the National Museum (Prague). Series Historia
185 • 1–2 • 2016 • (p. 49–66)

Ikonografie předmětů cechu mlynářského

Rudolf Šimek

Abstract: The iconography of Millers' Guild objects
This article looks at an issue not previously investigated in much depth in the Czech Republic, that of the iconographic interpretation of different images on millers' guild objects, almost 140 of which we managed to acquire in photographic form. The most interesting examples of different types of guild objects were selected for the article. These were a treasury, ferrule, sign, banner, dishes, funeral shield and emblematic figures. The text describes their role within the guild, and discusses in detail the different decorative motifs. The article demonstrates that studying this issue brings many fascinating findings, but also shows us how little we know about Baroque-period milling and the everyday life of millers as guild members. The topic deserves a separate monograph along with the study of sigillographic material.

Key words: Millers' Guild – Saints – Patrons – Millers' Symbols – Ikonography

Contacts: Mgr. Rudolf Šimek, Podbrdské muzeum Rožmitál pod Třemšínem, Palackého 10, 262 42 Rožmitál pod Třemšínem; e-mail: rs@podbrdskemuzem.cz

Úvod

Bádání o ceších, řemeslných bratrstvech i o různých sdruženích skýtá mnoho informací o daném řemesle, v tomto případě o mlynářství. To platí také o cechovních předmětech, jejichž studium nám přináší všelijaká pozoruhodná zjištění a nové, doposud nepoložené otázky týkající se života barokního mlynáře. Zkoumáním předmětů cechu mlynářského, dnes uchovávaných především ve sbírkách mnoha muzeí, se lze dobrat i detailnějších poznatků ze života a fungování mlynářského cechu. Při úvahách nad tématy pro konferenci *Mlynářská symbolika aneb 900 let mlynářského znaku* se zrodil nápad zpracovat dosud jen v několika málo knihách okrajově zmiňovanou symboliku předmětů cechu mlynářského. Z této literatury připomeňme základní knihu české molinologie, která ve stručnosti o mlynářském cechu pojednává, a to *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách* (2000) z pera Luďka Štěpána a Magdy Křivanové. Dále pak pro cechy a jejich historii podobně zásadní dílo *Český průmysl a obchod v XVI. věku* (1913) od Zikmunda Wintera.[1] Ve výčtu základní literatury o cechovní problematice nesmí chybět kniha Cecilie Hálové-Jahodové *Umění a život zapomenutých řemesel* (1955) a publikace nejaktuálnější *Řemesla v pořádku* od Martiny Lehmannové vydaná v roce 2014 jako katalog

1 Případně i knihy Zikmund Winter, *Dějiny řemesla a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906 a TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*, Praha 1909.

nově vzniklé stejnojmenné expozice v zámeckém areálu Ctěnice v Praze 9–Vinoři.[2]

Počátky mlynářského cechu nejsou bohužel nejnovější literaturou kriticky zpracovány. Obecně je známo, že se mlynáři velkých měst sdružovali již ve 14. století. K tomuto období můžeme zmínit např. povinnost zapsanou do nejstaršího pražského požárního řádu z roku 1320, kdy měli při hašení požárů pekaři a mlynáři vylévat slaměné a vysmolené „vodní" koše s vodou do stříkaček.[3] Vzhledem k tomu, že tehdy téměř neexistovaly svobodné mlýny, mlynáři pracovali a většinou i žili na mlýnech vrchnostenských jako náchlební, nájemní či za čtvrtý peníz.[4] I proto nebylo mlynářské řemeslo dlouho považováno za městské. Poprvé se sdružení mlynáři objevují v novoměstském cechu pekařském, a to až v roce 1444.[5] Další se postupně přidávají během 15. století ve všech větších městech, stále se ale jedná o společné cechy s pekaři.[6] Za první samostatný mlynářský cech považuje Zikmund Winter ten v Kouřimi (1561), dále v Kolíně (1571) a Domažlicích (1581).[7] Zlatá éra cechu mlynářského nastává na konci 17. století, což může souviset s velkým rozšířením vodních mlýnů v předchozím století a s koncem třicetileté války. Ale ani tehdy nebyly všechny cechy samostatné, na venkově a v malých městech se mlynáři stále sdružovali do společných cechů s pekaři a perníkáři, případně byli součástí tzv. rajcechů.[8] Z průběhu 18. a první poloviny 19. století máme sice dochováno nejvíc předmětů, ale cechy obecně, mlynářský cech nevyjímaje, začaly postupně upadat. Roku 1859 bylo živnostenským zákonem zrušeno cechovní zřízení a začala se tvořit mlynářská společenstva s tím, že v roce 1883 se mlynářské řemeslo stalo svobodnou živností.

Po celou dobu své existence plnily cechy několik funkcí. Mlynářský cech dohlížel na počet přijímaných učedníků a na to, aby se řádně vykonávaly učňovské a mistrovské zkoušky, které v případě mlynářského řemesla byly velice náročné. V rámci mistrovské zkoušky musel uchazeč nejčastěji vyrobit paleční kolo, vykroužit mlecí kámen a podobně. Cech také pomáhal zajistit nemocného člena či zaručoval jeho důstojné vyprovození na hřbitov.

---

2 K tématu existují i další články a publikace. Například Jaroslav Jásek, *Oškrt versus kypřice – snad už naposledy*, Heraldická ročenka 1983, Praha 1983, s. 88–105; Jan Diviš, *Pokladny pražských cechů*, Praha 1984 a Týž, *Pražské cechy*, Praha 1992.

3 Cecílie Hálová-Jahodová, *Umění a život zapomenutých řemesel*, Praha 1955, s. 8.

4 Stručně řečeno mlynář nájemní zaplatil předem dohodnutou částku a zisk měl z mletí, mlynář náchlební dostával roční plat a deputát, ale zisk z mletí dostával majitel a mlynář na čtvrtý peníz či čtvrtý groš dostával čtvrtý díl důchodu a zároveň se podílel čtvrtým dílem na nákladech. To pro majitele bylo v důsledku nevýhodné, a tak tento typ smlouvy na konci 16. století mizí. Více viz Zikmund Winter, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913, s. 637–639.

5 Z. Winter, *Český průmysl*, s. 641. Lze předpokládat, že ve velkých městech, jako byla Praha či Olomouc, měli mlynáři postavení jiné než ve městech menších a na venkově.

6 Ibidem s. 643. Jako nejstarší jmenuje Winter horažďovický, strakonický, prachatický, budějovický a kutnohorský. Jak již bylo naznačeno, toto téma je potřeba po více než sto letech opět znovu zkoumat.

7 Ibidem s. 644. Nicméně pečeť turnovského cechu z roku 1513, diskutovaná v příspěvku L. Kováře v rámci tohoto čísla Časopisu Národního muzea, posouvá jejich počátky na přelom 15. a 16. století.

8 Tedy společného cechu několika řemesel, která spolu nemusela blíže souviset. Více viz Bedřich Drož, *Význam jména rajcech*, Český lid, č. XVIII, 1909, s. 300.

Pomocí internetu, e-mailu a obecně digitalizace bylo možné „od stolu“ oslovit 220 institucí muzejního charakteru s žádostí o zaslání náhledových fotografií a informací o předmětech cechu mlynářského.[9] Přibližně čtvrtina oslovených muzeí vlastní ve svých sbírkách něco, co s mlynářským cechem souvisí.[10] Ze zaslaného materiálu vyplývá, že symboly cechu a další motivy mohly být vyobrazeny na cechovních pokladnicích, praporech, ferulích, pečetích,[11] vývěsních štítech, nádobí používaném při shromáždění cechu, na pohřebních štítech či postavnících. Celý cechovní inventář, který se předával z mistra na mistra, se nazýval cechovními „klenoty“. Mnohé cechy také vlastnily smuteční oblečení a další předměty související s pohřby, liturgické náčiní,[12] či dokonce střelné zbraně.

K nejčastějším a vlastně nejstarším motivům na předmětech cechu mlynářského patří dva lvi a paleční kolo. Velmi často také motiv kružidla, úhelnice a sekerky.[13] Dále pak různé nápisy, letopočty, patroni a svatí (viz tabulka), ale i unikátní motivy jako vyobrazení příslušenství pro otáčení mlecích kamenů či výjevy z antické mytologie. Ačkoliv profesní sdružování má svou tradici v Čechách již od středověku, některé předměty uchovávané v muzejních sbírkách pocházejí až ze 17., většina pak z 18. a 19. století.[14]

Předměty cechu mlynářského

Základem každého cechu byla matka – cechovní pokladnice. Předmět, který se těšil v rámci cechu největší úctě a s kterým se pojí řada pověr, zvyků a nařízení. Podrobně nás o tom spravuje Čeněk Zíbrt v článku Schůzka mlynářů u „matky pokladnice“.[15] Pokladnice bývala opravdu základem cechu, vždyť jejím otevřením se zahajovalo cechovní zasedání. Představený cechu měl pokladnici se všemi uloženými předměty na starost.[16] Uvnitř truhlice se většinou nacházely listiny – například privilegia,

9 Je na místě poděkovat všem muzejním kolegyním a kolegům za jejich zpravidla velmi vstřícné odpovědi a za poslání množství fotografií. Pod čarou je třeba také poznamenat, že zpracování tématu pouze podle fotografií v mnohém ubírá na kvalitě článku. Není totiž nad fyzický kontakt s předměty. Bez osobní zkušenosti přichází badatel o mnohé.

10 Z výčtu byly vynechány hojně zastoupené sfragistické památky. Průzkum samotný probíhal v roce 2016 od února do května. Z 220 oslovených institucí zůstalo přes 50 dlužno odpověď a přes 80 muzeí nemá ve svých sbírkách předměty cechu mlynářského. Naopak 70 muzeí vlastní jeden či více předmětů sledovaného cechu. Dohromady se podařilo k porovnání sehnat 124 kusů. Konkrétně 17 truhlic, 20 ferulí, 30 předmětů souvisejících s pohřby, 20 cechovních praporů, 10 vývěsních štítů, 12 nádob, 7 postavníků a 8 těžko zařaditelných předmětů, které s mlynářským cechem mohly souviset.

11 Pečetím a obecně sfragistice se v tomto čísle Časopisu Národního muzea věnuje samostatně Lukáš Kovář.

12 Zde lze uvést příklad ornátu s emblémem brněnských mlynářů z roku 1716 uchovávaný v Muzeu města Brna (inv. č. 3215).

13 Namátkou zatím nejstarší dohledaný motiv dvou lvů a palečního kola s kružidlem, úhelnicí a sekerkou je na pečeti trutnovského mlynářského cechu z roku 1513. Za upozornění patří dík kolegovi L. Kovářovi. Lze předpokládat, že časem nalezneme motiv palečního kola a lvů i na starších předmětech.

14 Mnohé pečeti jsou již ze století 16.

15 Čeněk Zíbrt, *Schůzka mlynářů u „matky pokladnice“*, in: Mlynářské noviny, č. 2, 3, 4, Praha 1907.

16 Pokud nebyla pokladnice nastálo v cechovním domě či u představeného cechu, mohla být v úschově v cechovní hospodě. Další bádání ukáže, zda tomu tak opravdu bylo, ale pokladnice z Regionálního muzea ve Žďáru nad Sázavou (inv. č. 810 D) se nacházela až do roku 1951 ve staré hospodě v Horní Bobrové. V tomto roce ji Maxmilián Bílek prodal muzeu. Za informaci děkuji Mgr. Stanislavu Mikulemu. (Mlynářský cech v Horní

výuční listy, artikule, dále pečetidla, peníze včetně pokut, v některých případech i ferule. Vedle cechovních praporů a pohřebních štítů skýtá pokladnice největší plochu pro vyobrazení cechovní, případně náboženské symboliky. Na pokladnici si každý cech dal opravdu záležet, u mlynářů tomu nebylo jinak. Otázkou snad zůstává jen pravidlo, podle něhož byly vybírány motivy výzdoby. Pokladnic se pro srovnání podařilo získat 17, přičemž na dvanácti se nachází vyobrazené paleční kolo. Truhlice často nesou iniciály cechmistrů, rok pořízení pokladnice (či založení cechu?) a motiv lva.

Obrázek 1 – Víko cechovní truhlice českobudějovického cechu mlynářů, inv. č. UP 1428, z historických sbírek Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

Díky množství sehnaného materiálu se pro molinologii objevily dosud neznámé a netušené zajímavosti. Především se jedná o vyobrazení na mlynářské cechovní truhlici z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích (inv. č. UP 1428), kde vedle letopočtu 1646, monogramu GW a VP, znaku města, dvouhlavého rakouského orla s korunou a znakem Rakouska na hrudi nalezneme na víku předměty z mlynářského řemesla (obr. 1). Ústřední motiv v podobě palečního kola lemuje vpravo dvojice oškrtů a váleček, vlevo pak podvazovací kleště na uchycení kypřice při otáčení běhounu. A právě podvazovací kleště jsou v rámci cechovní symboliky vyobrazeny pouze na této truhle. Od kleští dochovaných ve mlýnech se tyto mírně liší. Snad kvůli zvolené technice intarzie či kvůli velikosti vyobrazení chybí naznačení děr v těle kleští a naznačení čepu. U dvojích kleští, nalezených ve mlýnech, se zachoval dokonce i dřevěný hranol, který se opíral o vnější plochu běhounu. Na víku truhly

Bobrové vznikl v roce 1775, viz http://extranet.kr-vysocina.cz/download/ozp/strategie_kraj_raz/C_Oblasti_a_mista.pdf (accessed 2016-08-08).

má však toto dřevo tvar kypřice. Může se jednat o uměleckou stylizaci, jež naznačuje účel použití podvazovacích kleští (tedy zajištění kypřice proti vyškubnutí při otáčení běhounu), nebo pomocné dřevo mělo v 17. století skutečně tento tvar. To všechno jsou však spekulace, které nelze pro nedostatek srovnávacího materiálu ověřit.[17]

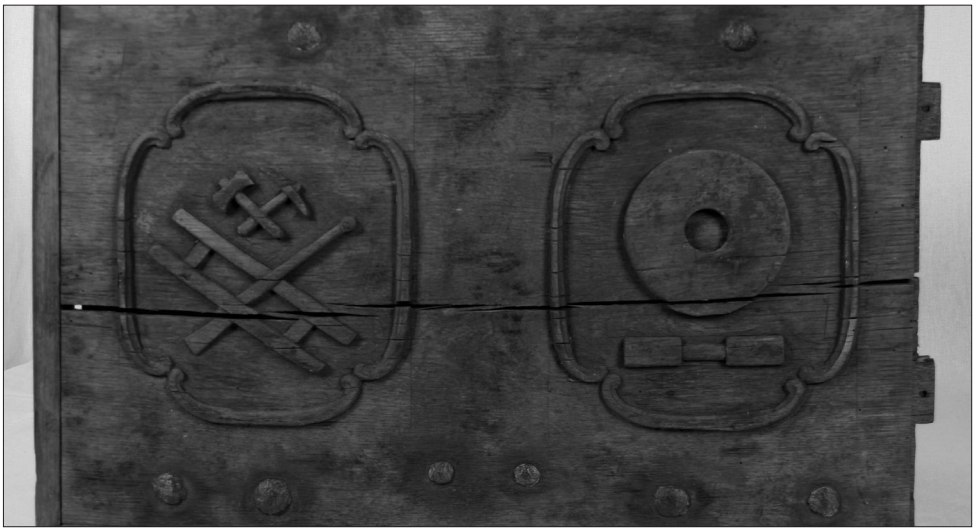

Obrázek 2 – Víko truhlice litomyšlského cechu mlynářů, inv. č. 11A-106, Regionální muzeum v Litomyšli.

Srovnatelnou hodnotu nese i pokladnice mlynářského cechu ze sbírek Regionálního muzea v Litomyšli (inv. č. 11A-106). Ta má všechny viditelné plochy zdobené nízkým vyřezávaným reliéfem. Její přední část krášlí dvojice stylizovaných květin a tři klíčové dírky. Záda pak nesou letopočet 1790 a paleční kolo. Pozoruhodné jsou i boční strany, kde pravý bok zdobí pletená vánočka a levý tři předměty, které by bylo možné identifikovat jako lopatu na sázení chleba, přes niž leží křížem kopist na zadělávání těsta v díži. Nad těmito předměty je vyřezán obyčejný kruh – mohlo by se jednat o vyobrazení síta na prosévání mouky či vyobrazení díže.[18] Nejzajímavější část však tvoří víko. Zde ve dvou stylizovaných rámech nalezneme v levém vyobrazené líhy, sochor, pemrlici a oškrt, v pravém pak mlecí kámen a váleček

17 Podvazovací kleště se nacházejí pouze ve čtyřech mlýnech v ČR. Jedny jsou v Panském mlýně ve Starosedlském Hrádku a lokalizaci dalších nelze prozatím zveřejnit. Dá se předpokládat, že se v českých mlýnech vyskytuje ještě několik exemplářů. Kleště zmiňuje v roce 1804 J. Pilař (viz Luděk Štěpán – Radim Urbánek – Hana Klimešová, *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách II*, Praha 2008, s. 104) a píše o nich i v roce 1861 Arnošt Vysoký (viz Arnošt Vysoký, *Materiál k slovníku technologickému*, Litomyšl 1861, s. 110).

18 Co skutečně zobrazují boky truhly, bude ještě předmětem bádání. Společný cech mlynářů, pekařů a perníkářů je v Litomyšli doložen k roku 1646 (dochovala *se Registra Prozapsání Synů Mistrowskejch Poctiwejch Řemesel Mlynárzského, Pekarzského a Perníkárzského w Meste Lythomissly za Ložení dne 20. January Letha 1646*). Avšak mlynářský cech se v roce 1665 osamostatnil. Viz Miluše Vopařilová, *Mlynáři na Litomyšlsku (1650–1800)*, diplomová práce, Univerzita Pardubice, 2008, s. 28. Nabízí se pak otázka, proč na cechovní truhlici tehdy již samostatného mlynářského cechu jsou i symboly cechu pekařského.

Obrázek 3 – Pohled na truhlici chebského cechu mlynářů, inv. č. Nb 507, Muzeum Cheb.

(obr. 2). A právě líhy a sochor se na jiných cechovních předmětech nevyskytují.[19]

Za výjimečnou lze považovat i cechovní truhlu uchovávanou v Muzeu Cheb (Nb 507). Ta je zdobená tzv. chebskou technikou. Na čelní stěně zaujme dvojice andělů, z nichž každý se rukou opírá o jedno paleční kolo, druhou rukou pak společně drží šedý mlecí kámen umístěný mezi sebou, s naznačeným otvorem pro kypřici sloužícím jako klíčová dírka. Na vnitřní straně víka vidíme dvojici řemeslníků křesajících mlecí kámen (obr. 3). Za zmínku stojí i truhlice cechu pekařského, mlynářského a perníkářského uchovávaná v Muzeu T. G. M. Rakovník (inv. č. H 6815). Její čelo zdobí tři cechovní znaky – vlevo pekařský s vyobrazeným preclíkem, vpravo perníkářský s perníkem a uprostřed mlynářský s typickým palečním kolem, z nichž jsou patrné jen siluety, tvořené světle šedou barvou jejich rámečků. Zbývající tři stěny se honosí malovanými žánrovými výjevy, jejichž interpretace je značně složitá a bez podrobnějšího archivního průzkumu a osobní prohlídky předmětu nejednoznačná.[20]

V rámci každého cechu byl nepostradatelný také odznak moci cechmistra, takzvaná ferule. Jednalo se o předmět ve tvaru žezla s kruhovou plochou, většinou ozdobenou cechovními symboly. Členové cechu ji užívali spíše k reprezentativním účelům (na rozdíl třeba od rychtářského práva, které symbolizovalo zákon). Obec-

19 Líhy lze, na rozdíl od podvazovacích kleští, nalézt ve mlýnech poměrně často. Možná i proto, že se dají použít na odložení běhounu při křesání i za použití šroubového jeřábu – graniku, který v pozdějších dobách nahradil k tomuto úkonu tradičně užívané nářadí – zubaté pachole, klín, váleček, líhy, podvazovací kleště a sochor. Na žádném cechovním předmětu však nenalezneme vyobrazené zubaté pachole. Vidět je můžeme na sádrovém odlitku domovního znamení z bývalého mlýna v Tuhani (CL) čp. 21, odlitek se dnes nachází v muzeu v České Lípě (inv. č. UH-2900). Jiné vyobrazení pacholete je na pamětním kameni ze mlýna v Pravčicích (KM) uloženém v Arcidiecézním muzeu v Kroměříži (inv. č. KE 2480). O předmětech využívaných k otáčení běhounu pro potřebu křesu více viz L. Štěpán – M. Křivanová, *Dílo*, s. 87, L. Štěpán – R. Urbánek – H. Klimešová, *Dílo*, s. 54, 104. Popřípadě Karl Neumann, Der Wasser-Mahl-Mühlenbau, Berlín 1810, s. 259–261, 374–375.

20 Identifikovat se podařilo vyobrazení na levém boku truhlice. Pravděpodobně se jedná o sv. Vinoka. Srovnej s vyobrazením sv. Vinoka na dvířkách uložených v Heimatmuseu v Kaufbeurenu. Dvířka pocházejí z klášterního mlýna v Pforzen (Bavorsko).

ně se ferule používala při cechovních slavnostech, při dávání za vyučenou a pravděpodobně bývala i vystavena během zasedání cechu.[21] V rámci průzkumu se podařilo prohlédnout 20 ferulí mlynářského cechu. A lze říci – co kus, to originál. Většina z nich je soustružena z jednoho kusu dřeva, případně jsou celé vyřezávané. Výjimečně pocházejí některé ze 17. či 19. století, většina však vznikla ve století 18. Ve výzdobě dominuje motiv palečního kola, kružidla a úhelníku. Pár ferulí nese letopočet či vyobrazení typických lvů. Za nejhezčí kus lze považovat ten ze sbírek Muzea Vysočiny z Havlíčkova Brodu (inv. č. VO-4/3). Jedná se o vyřezávaný polychromovaný výrobek s motivem palečního kola, kružidlem, sekerkou a letopočtem 1732 (obr. 4). Druhá strana ferule zůstala kupodivu bez zdobení. Kruh má netypicky orámovaný okraj vyřezávanými lístky, takže hlava ferule vypadá jako květina. Zajímavě působí i její držadlo tvořené dračí hlavou s kouskem krku uzavřeným květinovým motivem, jenž navazuje na hlavu ferule, a zakončené vyřezávanou ručičkou vystupující z dračí tlamy.[22] Ferule je o to zajímavější, že vedle ní v Muzeu Vysočiny uchovávají i smetáček se stejným motivem ruky a dračí hlavy na rukojeti (inv. č. VO-4/3). Hlava smetáčku na sobě nese i několik vyrytých cechovních motivů – paleční či vodní kolo, sekerku, preclík a letopočet 1651. O jeho využití v rámci cechu či případných obřadech nemáme žádné zprávy. Každopádně takový smetáček patříval k řádnému vybavení každého mlýna. Na společné fotografii předmětů je znát, že ačkoliv jsou oba na první pohled velmi podobné, umělecké provedení se různí, takže nejspíš nebyly vyrobeny, a možná ani používány, společně.

Obrázek 4 – Ferule a smetáček mlynářského cechu, inv. č. VO-4/3, ze sbírek Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod, foto Veselý 2016.

Za pozoruhodnou lze považovat i feruli mlynářského cechu v Kostelci nad Orlicí uchovávanou v Muzeu a galerii Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou (inv. č. 7-C-2), která také není soustružená, ale vyřezávaná. Za povšimnutí stojí držadlo v podobě stočených prutů. Opět se může jednat o odkaz na rychtářské právo,

21 Bití ferulí, pasování ferulí či použití ferule při svolání zasedání cechu (cechmistři si postupně posílali feruli se vzkazem) máme doloženo u jiných cechů. U mlynářského cechu k této problematice žádné zmínky nemáme. Viz Z. Winter, Český průmysl.

22 Motiv ruky je typický pro tzv. rychtářská práva – odznak soudcovské moci rychtáře. Více viz Vladimíra Havelková, *Starodávná rychtářská práva a ferule*, in: Národopisný věstník československý, roč. VII, Praha 1912, s. 210–216 nebo Z. Winter, *Český průmysl*.

tzv. žílu.[23] Na kruhové ploše máme vyobrazené vodní kolo, na opačné straně pak čtyři kapky či slzy v kruhovém obrazci. Tento motiv nalezneme i na dalších ferulích, např. z Městského muzea Sedlčany (inv. č. Hr 446) či z Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem (inv. č. his 963), kde se kapek vyskytuje šest. Otázka zní, zda se třeba nejedná o symbolické vyobrazení vody. Podobně narážíme i na smysl vyobrazení osmicípé hvězdy na méně exponované straně dvou ferulí z Muzea a galerie Prostějov (inv. č. Ua 14 a Ua 26) či dvanácticípé hvězdy narýsované na feruli mlynářského cechu z Opočna, uchovávané v Muzeu a galerii Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou (inv. č. 5-D-17).[24] Ferule s namalovanou hvězdou z prostějovského muzea, pocházející z roku 1643, se dochovala spolu s dřevěnou krabicí – skříňkou k jejímu uložení. Skříňka má tvar komolého jehlanu a je, stejně jako ferule, modrá. Tvar skříňky i orientace výzdoby nás informuje o jedné zajímavé skutečnosti. Ne všechny ferule se zřejmě používaly jako „žezlo" a zdá se, že se spíše pouze vystavovaly. Někde hlavou dolů (osm kusů), někde hlavou nahoru (osm kusů) – podle toho, jak byla směrovaná malba na jejím povrchu. Čtyři ferule pak mají výzdobu neutrální.

Jedna ze sledovaných ferulí tvoří nedílnou součást štítu pražského cechu mlynářů, pekařů a perníkářů uloženého v Muzeu hlavního města Prahy (inv. č. H 024 521). Štít má podobu čtvercové skříňky (u níž vrchní stěna není rovná, ale má tvar barokně vyklenutého oblouku) s prosklenými dvířky s malovaným dekorovaným lemem ve tvaru barokních oblin. Ve štítu stojí dvojice lvů, z nichž jeden nese kartuši s palečním kolem, kružidlem a monogramem J. W. a druhý s motivem rohlíku, preclíku, housky, perníku a monogramem F. Š. (?). Uprostřed je umístěná ferule zdobená šestilistým květem. Jedná se zřejmě o jediný štít mlynářského cechu s ferulí, který mohl být spolu s pokladnicí při zahajovacím ceremoniálu cechovní schůze otvírán a ferule vyjímána ven.[25]

Vývěsních štítů se však dochovalo daleko méně než ferulí a mají nejednotný charakter. Pro potřeby této studie se jich podařilo nashromáždit deset, z toho dva náleží cechu sekernickému.[26] Štíty je potřeba dále dělit na ty, které visely v zasedací síni cechu, a ty, co visely na cechovních domech či hospodách. U některých předmětů to však není jisté. V interiéru mohl viset štít cechu mlynářského z Městského muzea Lanškroun (inv. č. 121/99) vyrobený z tepaného plechu s bohatým květinovým dekorem. Ústředním motivem na něm je paleční kolo, sekerka, palička, kružítko, úhelnice a dva oškrty. Pod palečním kolem nalezneme vyrytá jména. V místnosti mohl také viset ze dřeva vyřezaný a pozlacený vývěsní štít cechu mlynářského

23 Ibidem.

24 Dvanácticípá hvězda by mohla symbolizovat Pannu Marii Immaculatu. Více o symbolice hvězdy viz Jan Royt – Hana Šedinová, *Slovník symbolů*, Praha 1998, s. 12, James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 1991, s. 169–170.

25 Martina Lehmannová, *Řemesla v pořádku*, Praha 2014, s. 24. O otevírání štítu při zahájení cechovní schůze se autor v jiné literatuře nedočetl. Štítů v podobě skříňky s možností otevřít dvířka je více. Např. vývěsní štít malostranských pekařů či vývěsní štít cechu pražských tkalců a vývěsný štít cechu pokrývačů Nového Města. Všechny tři jsou ovšem bez vložené ferule.

26 Štíty sekernického cechu se nacházejí jeden v Regionálním muzeu v Chrudimi (př. č. 15/51) a druhý z roku 1804 v Muzeu Sokolov (inv.č. H 230).

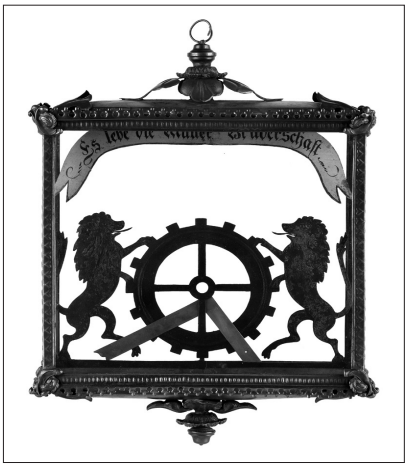

Obrázek 5 – Vývěsní štít mlynářského cechu ze Šternberka, inv. č. P 1461, Vlastivědné muzeum v Olomouci, foto Rozsíval.

uchovávaný ve Vlastivědném muzeu v České Lípě (inv. č. uh-475). Jedná se o poměrně subtilní předmět s typickými prvky – dvěma lvy, palečním kolem, kružidlem a mlecím kamenem ve vyřezávaném oválném rámu. V rámečku je i nápisová páska, v současnosti bohužel bez dochovaného nápisu.[27] Poměrně luxusní vývěsní štít si nechal vyrobit cech mlynářů ze Šternberka na Moravě, který dnes uchovává Vlastivědné muzeum v Olomouci (inv. č. P 1461, obr. 5). Štít se skládá z čtvercového kovového rámečku zdobeného jemným dekorem, v rozích doplněného mosaznými lístky a rokaji. Rám dále nese dvě ozdoby na spodním a horním lemu v podobě čtyř (kovaných?) listů a malé rozety zakončené čučkem, přičemž zcela nahoře je očko pro zavěšení štítu. Cechovní symboly v podobě dvou lvů, palečního kola a úhelníku jsou vyřezány z plechu a polychromovány. Nad nimi pak na pásce najdeme nápis Es lebe die Müller Brüderschaft.[28] Štít je zepředu zasklený. Na cechovní hospodě zcela určitě visel vývěsní štít ze sbírek Jihomoravského muzea ve Znojmě (inv. č. Ř 496). Jde o perfektní kovářskou práci v podobě štítu zdobeného množstvím rokají, rozvilin a květů s motivem dvou orlic nesoucích paleční kolo. Jedna drží v pařátu meč, druhá nejspíš žezlo. Ve spodní části vidíme letopočet 1771, na palečním kole stojí ještě kružidlo a vše je završené korunou. Motiv orlic nesoucích paleční kolo je poměrně vzácný, ale lze předpokládat, že na Moravě nebyl v minulosti ojedinělý, spíše naopak.

Na veřejnosti se cech prezentoval především korouhví – cechovním praporem. K porovnání se podařilo sehnat 20 praporů, z nichž však pět praporů není přímo cechu mlynářského, ale spolků sdružených řemesel, kde se symbolika omezuje pouze na paleční kolo, mlecí kámen, kružidlo či úhelník.[29] Vzhledem k využití korouhví jako reprezentačního prostředku v průvodech náboženských (Boží tělo, pohřby), ale i světských (průvody na oslavu korunovace, svatby či při příležitosti pohřbu panovníka), jsou prapory vyráběny z luxusních materiálů (hedvábný damašek, bohaté vyšívání, olejomalba, kovové pasířské zdobení, zlacení apod.). Na rozdíl od dalších cechovních předmětů na praporech převládají náboženské motivy, přičemž mlynářská symbolika samozřejmě na žádném z nich nechybí, jen je velmi často upozaděna. Více než polovina praporů nese také dataci. Vzhledem k charakteru materiálu a poměrně častému používání se nelze divit, že nejstarší datované prapory pocházejí až z druhé poloviny 18. století, a převážná část dokonce ze století

27 Na fotografii, kterou muzeum poskytlo, jsou znát dvě počáteční písmena textu.

28 Tedy: Ať žije mlynářské bratrstvo!

29 Mnohé řemeslné spolky vznikly po zrušení cechů v roce 1859.

následujícího. Navíc některé se dochovaly v opravdovém torzu a čekají na složité a nákladné restaurování.

Ke korouhvím, u nichž se vzácně dochovaly i žerdě, patří ta cechu strakonických mlynářů uchovávaná v Muzeu středního Pootaví (inv. č. 1003). Dřevěná žerď nese vyřezané motivy obilí a několik vyřezávaných obličejů s klasy na hlavici. Spodní, vrchní a boční stranu praporu svírají tři kovové pruty, které jej vypínají. Vrchní část nad praporem je dále zdobená krásnou pasířskou prací v podobě mřížky a květin na rozvilinách.[30] Největší pozornost však upoutají dvě olejomalby na praporu z pravého brokátu (hedvábí protkané stříbrnými drátky), s dvojicí patronů sv. Václavem a sv. Janem Nepomuckým, namalované Antonínem Zellerinem. Oba obrazy mají poměrně vysokou uměleckou, ale i vypovídací hodnotu. Například díky nápisu v kartuši, již drží anděl hledící na sv. Václava, víme, kdo obrazy zaplatil. Stojí zde: „Tito Obrazy obetowany ke cti a chwále Bozí od Paní Alžbety manželky slovutneho Pána Jána Vinzenc Sseffežika toho czasu Wrchního řiditele na welko Přeworskym panstvi Strakonic. wlastnice mlegna slanjckeho nákladem gegim zřizeny roku 1834.“ Je pozoruhodné, že vpravo u nohou sv. Jana Nepomuckého stojí realisticky vyobrazený Slanický mlýn s pilou, který vlastnila donátorka.[31] Vlevo je pak znázorněná skupina budov s kostelem.[32] V levém rohu najdeme mlynářské symboly – paleční kolo, sekerku a kružidlo (obr. 6). Sv. Václav i sv. Jan Nepomucký jsou typickými mlynářskými patrony, ovšem druhý jmenovaný se také zmiňuje v souvislosti se zázrakem, který se přihodil ve Strakonicích roku 1718 u Pětikolského mlýna, a možná právě tím spíše vyobrazili na praporu právě jeho.[33]

Obrázek 6 – Prapor strakonického mlynářského cechu, detail s vyobrazením sv. Jana Nepomuckého, inv. č. 1003, Muzeum středního Pootaví Strakonice.

V článku musíme zmínit také cechovní prapor zbraslavských mlynářů uložený v Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy, p. o. (inv. č. H 45 079/1-5). Ten patří mezi jedny z největších záhad ikonografie předmětů mlynářských cechů. Samotný prapor, dochovaný včetně dřevěné, řezbou zdobené žerdi, je vyrobený

30 Podobné zdobení má i korouhev pražského cechu mlynářů (Muzeum hlavního města Prahy), korouhev ze sbírek Regionálního muzea Kolín – bez bližšího určení lokace cechu či korouhev kutnohorského cechu mlynářů, krupařů a pekařů z Českého muzea stříbra Kutná Hora.

31 Srovnej s http://vodnimlyny.cz/mlyny/mlyn/4860-slanicky-mlyn (accessed 2016-08-25).

32 Díky předstoupené věži na západním průčelí kostela by se mohlo jednat o vyobrazení kostela sv. Markéty ve Strakonicích. Jen tvar věže na vyobrazení neodpovídá ani historické, ani současné podobě.

33 Více k zázraku a obrazu ex voto viz http://www.academia.edu/10173223/Votivn%C3%AD_obraz_z_kostela_svat%C3%A9_Mark%C3%A9ty_ve_Strakonic%C3%ADch (accessed 2016-08-25).

z hedvábného brokátu, lemovaný zlatou portou s dracounem a třemi střapci. Zajímavé jsou ovšem obě olejomalby. Na té první nese dvojice gryfů korunovaný štít s kružidlem, úhelnicí a palečním kolem. Nechybí ani letopočet 1805. Užití gryfů, symbolizující nejspíš dvojí přirozenost Kristovu, je v rámci mlynářské cechovní symboliky ojedinělé.

Druhý obraz ukazuje bosého, prošedivělého vousatého poustevníka se sepjatýma rukama a svatozáří, oděného do hnědé kutny, stojícího před poustevnou (obr. 7). V levé části se ve vodě nachází na kůlech postavený mlýn s vodním kolem. Mlynářské řemeslo připomínají předměty položené před poustevníkem – mlecí kámen, úhelník, sekerka a dřevěná palička s dlouhou násadou. Mezi poustevnou a břehem stojí ještě dřevěný kříž přivázaný snad k pařezu starého stromu. Jeho vodorovné břevno je ke svislému pouze přivázáno jakýmsi lýkem. Nejpozoruhodnější část výjevu tvoří kamenný sokl, na němž leží kniha, lebka a kříž a na čelní straně nese nápis v pěti řádcích: „S. Wilanus Molinar & Eremit:“ Tento nápis, který by měl teoreticky identifikovat patrona mlynářského cechu, zatím k jeho identifikaci moc nepomohl. Přes veškerou snahu a mnoho hodin hledání se nepodařilo dohledat žádného svatého poustevníka, který by mlynařil a jmenoval se Wilanus. Až po dlouhém hledání byl objeven svatý Vilanus, benediktinský biskup v diecézi Gubbio v Itálii. Biskupem byl zvolen 1206, před nastoupením do úřadu však působil jako poustevník v klášteře S. Crucis Fontis Avellanae.[34] Bohužel k cechu zbraslavských mlynářů, kde by mohla být zmínka o patronovi, se archiválie nedochovaly. Pokud se jedná skutečně o vyobrazení svatého Vilana žijícího na přelomu 12. a 13. století

Obrázek 7 – Prapor zbraslavského cechu mlynářů, inv. č. 190-2001, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, p. o., foto Hůlka.

34 Životopis svatého Vilana v latině viz Mauri Sarti ... De episcopis eugubinis ad eminentissimum & reverendissimum principem Henricum Henriquesium, Pisauri, 1755, s. 130–146. Za částečný překlad děkuji Mgr. Ondřeji Štěrbovi.

v Itálii, je nasnadě otázka, proč si cech mlynářů na Zbraslavi dal v roce 1805 namalovat na prapor právě tohoto svatého? Jak se o něm mohli na počátku 19. století vůbec dozvědět?

K běžnému vybavení cechu patřilo i nádobí především určené k pití, ale známe i případ dochovaných vidliček.[35] K závěru každé cechovní schůze patřila svačina a hodokvas. Po zavření pokladnice postavily se na stůl honosné picí nádoby a tatam byla obřadnost a přísná pravidla, která svazovala chování zúčastněných. Vzhledem k tomu, že se mnohé cechy scházely v hospodách, lze si domyslit, že se schůze bez alkoholu neobešly. K tomu patří již mnohokrát citovaná zmínka, kdy v roce 1613 byli staropražští mlynáři povoláni na radní dům, kde jim radní nakázali, aby: „takového nenáležitého pití, žraní, pangetování den, dva, tři i třebas celý týden zanechali“. Načež se mlynáři omluvili s tím, že je to pomluva ze msty.[36]

Cechovních památek vztahujících se k hodování se nepodařilo k porovnání sehnat příliš mnoho. V součtu je to 12 kusů, a to čtyři cínové konvice, čtyři sklenice, tři holby a jeden malovaný džbánek s tím, že mnohé předměty pocházejí již ze 17. století. Nejreprezentativnějším kusem bývala vždy konvice, většinou vyrobená z cínu. Jednu z nejhezčích uchovávají dnes v Husitském muzeu v Táboře (inv. č. VZŽ 1538 a, b). Konvice pochází z roku 1636 a má poměrně netypický válcovitý tvar. Stojí na třech nohách s ptačími spáry, které svírají koule. Nohy jsou zakončeny reliéfy maskaronů. Čtvrtý větší maskaron měl v ústech dnes nedochovaný kohoutek. V horní třetině je po obou stranách reliéf lví hlavy, z nichž každá drží v tlamě jeden kruh (ucho konvice). Na nádobu, nesoucí navíc dvě jména cechmistrů a letopočet renovace 1767, patří ještě víko s motivem mořského koně. Za zmínku stojí i cínová cechovní konvice z Muzea Jindřichohradecka (inv. č. C 249) kuželovitého tvaru nesoucí jednoduchý nápis ve třech řádcích: „Konwicze Porzadku Mlinarzskiho.“ Na víčku dominuje vztyčený štítek se dvěma lvy nesoucími palečního kolo s kružidlem a úhelnicí završené nahoře korunou a zcela dole umístěným letopočtem 1762 (obr. 8).

Obrázek 8 – Detail štítku konvice jindřichohradeckého cechu mlynářů, inv. č. C 249, Muzeum Jindřichohradecka, foto Valášek, 2016.

Kupodivu se do dnešních dnů dochovalo i několik sklenic zdobených malováním či rytím. Jedinečnou malovanou sklenici cechu mlynářského a pekařského z roku 1644 uchovává Muzeum a galerie Prostějov (inv. č. Kf

35 Vidličky cechu pekařského a mlynářského uchovává Vlastivědné muzeum ve Vysokém nad Jizerou (inv. č. 4973, 4974, 4975).

36 Z. Winter, *Český průmysl*, s. 117. Více o hodokvasech s. 180 a 181.

188). Zdobí ji dva namalované výjevy a dva německé nápisy. Vlevo od erbu s vyobrazením palečního kola a sekerky stojí mládenec v měšťanském modrém oblečení s hnědočervenou šerpou, klobouku s hnědočerveným pérem a žlutých holínkách s ostruhami. V levé ruce pozdvihuje pohár a v pravé drží těžko rozpoznatelný předmět, nejspíš hudební nástroj, pravděpodobně jakousi dřevěnou klapačku či fidulu. Napravo od erbu stojí mladá žena v zelených měšťanských šatech, jež v pravé ruce drží věneček či tamburínu a v levé drží opět těžko identifikovatelný předmět (obr. 9).[37] Na druhém obrázku stojí dva pekaři v bílé košili, jeden v červených a druhý v modrých kalhotách, u válu a zpracovávají těsto. První nápis v překladu znamená: „Bože, vyslyš chvályhodné řemeslo pekařské, 1644“ a druhý: „Počestné řemeslo mlynářské, cechovní kalich.“ Ze sklenic zdobených rytím stojí za zmínku ta uložená v Muzeu města Brna (inv. č. 5033) s na první pohled typickou výzdobou – dva lvi nesou v tlapách paleční kolo, nad nímž visí úhelník, kružidlo a nahoře koruna. Pozoruhodné je, že lvi se s otevřenými tlamami odvracejí a v druhé tlapě drží každý sekeru.

Zaujme nás i problematika pohřebních štítů, které se nám dochovaly většinou v páru, kde v některých případech jde o stejný motiv, někdy o stejný motiv pouze zrcadlově otočený. Dále pak existují soubory štítů (až 6 kusů) s náboženskými motivy. Na prvním místě uvedeme dvojici pohřebních štítů již zmíněného cechu mlynářů ze Zbraslavi, ze sbírek Středočeského muzea Roztoky u Prahy, p. o. (inv. č. H 1761 a H 1762). Jedná se o dvě tvarově stejné a na první pohled podobné malby světce na plechu v oválném rámečku složeném z mnoha namalovaných rokají (obr. 10). První z nich zobrazuje dle popisky Sanctus Senanus Molitor svatého Senana mlynáře. Vyobrazen je jako mladý bezvousý muž v plátěném oděvu

Obrázek 9 – Postavy a erb na sklence mlynářského a pekařského cechu z Prostějova, inv. č. 14761, kf 188, Muzeum a galerie v Prostějově, p. o., foto Horák, 2016.

37 Autor se neodvažuje interpretovat tyto dvě postavy. Za názor, co by mohl muž a žena na sklenici symbolizovat a co přesně drží v rukou, předem děkuje.

Obrázek 10 – Pohřební štíty zbraslavského cechu mlynářů, inv. č. H 1761 a H 1762, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, p. o., foto Hůlka.

s modrými spodky a svatozáří. Stojí u stolu, v levé ruce drží kružidlo na mlecím kameni (ležáku), na němž spočívá oškrt a vedle na stole úhelnice. V pozadí je namalován mlýn s dvěma koly na spodní vodu. Druhý světec, Sanctus Vinocus Molitor – tedy svatý Vinok mlynář, vykazuje stejný umělecký rukopis jako předešlý. Oblečen stejně jako předchozí, vztahuje ruce k mlynářskému náčiní na stole – sekerce, kružidlu, úhelnici a „modelu" palečního kola. I zde je na pozadí namalován mlýn se dvěma koly na spodní vodu. Díky těmto dvěma štítům a několika dalším památkám jsme se seznámili s poměrně netypickými patrony mlynářského cechu. K těm známějším u nás patří spíš sv. Jan Nepomucký, sv. Václav a sv. Florián, popř. sv. Kateřina Alexandrijská. V hagiografické literatuře a na internetu lze poměrně snadno dohledat legendu jak o svatém Vinokovi, tak i o svatém Senanovi.[38] Za zmínku zcela jistě stojí i dva pohřební štítky oválného tvaru s vyobrazením muže se svatozáří klečícího u kříže z Regionálního muzea a galerie v Jičíně (inv. č. P18/IV a P19/IV). Oba reliéfy jsou shodné a zrcadlově obrácené. Dle sdělení muzea se jedná o pohřební štíty cechu perníkářského, pekařského a mlynářského a pocházejí z doby okolo roku 1850. Jde o cínovo-mosazný reliéf na sametovém podkladu lemovaný dracounovou portou (obr. 11). Na reliéfu vidíme klečícího vousatého muže se zástěrou. Se sepjatýma rukama se modlí před křížem s tělem Krista, nápisovou páskou INRI a dole u paty kříže s lebkou praotce Adama se zkříženými hnáty.

38 Například o sv. Vinoku zde http://catholicsaints.info/tag/emblem-abbot/, popř. https://en.wikipedia.org/wiki/Winnoc a o sv. Senanu zde Vollständiges Heiligen-Lexikon, Band 5, Augsburg 1882, s. 244–245 a http://celticsaints.org/2016/0308a.html (accessed 2016-09-20).

Kříž spočívá na dosti podlouhlém náhrobku (viz legenda), přes nějž leží přehozená jakási blíže neurčená drapérie. U kříže stojí andílek, který drží biskupskou nebo opatskou berlu a mitru. Za svatým je špalek se zaseknutou sekerkou, za nimi stojí výstavný mlýn s kolem na spodní vodu a vzrostlý strom. Na podstavci celého výjevu stojí napsáno Sa: Silwester. Na první pohled jasná záležitost. Bohužel, při pokusu o vyhledání svatého Silvestra-mlynáře se nepodařilo ničeho kloudného dopátrat, pouze najít dva sv. Silvestry, kteří odmítli post biskupa či opata.[39]

Obrázek 11 - Jeden ze dvou pohřebních štítků sloučeného cechu perníkářů, pekařů a mlynářů, inv. č. P18/IV a P19/IV, Regionální muzeum a galerie v Jičíně, foto Macháčková.

Krásným souborem jsou dva sety pohřebních štítů či spíše štítků cechu mlynářů v Dolním Lánově z roku 1762 namalované Adamem Hartmanem a z roku 1823 malované Augustem Hübnerem a uchovávané v Krkonošském muzeu ve Vrchlabí (inv. č. N 1803/a–f a N 1804/a–f). Jedná se o oleje na plátně téměř čtvercového formátu o rozměru 58 x 50 cm lemované střídajícími se hnědými a bělavými třásněmi. Soubor z roku 1823 nejspíš nahradil ten již opotřebovaný či jinak nevyhovující z roku 1762. Motivy Spící Jákob a andělé sestupující k němu po žebříku, Kristus utišuje bouři na moři, Kristus ukládán do hrobu a Kristus vstává z mrtvých, jsou v obou souborech shodné s tím, že starší práce je po umělecké stránce kvalitnější. Rozdíl v kvalitě provedení lze poměrně dobře rozpoznat i na pohřebních štítech s cechovní symbolikou, které, až na nápisovou část, se také shodují. Rozdíl v souborech najdeme pouze ten, že starší z nich obsahuje ještě Podobenství o pleveli mezi pšenicí (ďábel seje na poli, Ježíš na něj ukazuje a hovoří ke třem apoštolům) nahrazený v mladším souboru výjevem Kristus na Olivetské hoře. Proč došlo k této změně témat při obměně pohřebních štítů, se můžeme pouze dohadovat.

Za pozornost zcela jistě stojí pohřební štíty s mlynářskou symbolikou, které oba soubory korunují. Ústřední motiv tvoří dva lvi, kteří v jedné tlapě nesou paleční kolo, nad nímž je namalované kružidlo a úhelnice, a ve druhé každý jeden konec předmětu ve tvaru obráceného T, jenž delší stranou pokračuje namalovaný pod palečním kolem. Tento předmět šedé barvy značící, že byl celokovový, by mohl

39 Nejpravděpodobněji se jedná o svatého Silvestra Gozzolini – ten totiž z pokory odmítl titul opata a ke svému obrácení hlouběji do víry přišel při rozjímání u hrobu svého přítele. Více viz Jan Chlumský, sv. Silvestr Gozzolini, http://catholica.cz/index.php?id=4855, ale také by to mohl být sv. Silvester (mnich, 12. stol., Itálie), který když jej chtěli spolubratři prohlásit za opata, utekl do lesa a žil tam do smrti jako poustevník. Více viz Silvester https://www.heiligenlexikon.de/BiographienS/Silvester1.html. (accessed 2016-08-31).

představovat obdobu klasické krokvice.[40] Dole mezi lvy spatříme ještě opět v šedé barvě vyvedenou kypřici. Výjev lemuje rokaji bohatě zdobený malovaný žlutý rám přidržovaný v horních rozích dvěma anděly, mezi nimiž je v menším rokajovém rámečku pouze po pás vyobrazena postava vousatého svatého v modrém oblečení s šedou zástěrou, krucifixem v pravé ruce a jemně naznačenou svatozáří.[41] Ve spodní části staršího štítu, v samostatném rámu si můžeme přečíst nápis o čtyřech řádcích. Volně přeloženo zde stojí: „V této době byly vztyčeny tyto umrlčí desky počestného a chvályhodného řemesla mlynářského pod panem inspektorem, panem Maxmiliánem Mahrlem, oba cechmistři Antonín Richter a Josef Hilbig." Text na mladším štítu v šesti řádkách v překladu zní: „Léta Páně 1823 byla počestným cechem mlynářským zřízena tato ozdobná umrlčí deska. Pod dohledem vysoce urozeného pana inspektora A. Strobacha. Starší Franz Mahrle, Josef Kraus." Všechny desky z Lánova mají v každém rohu dvě dírky, které nejspíš sloužily k připevnění na příkrov či přímo na rakev. Oba soubory doplňuje jedna funerální skulptura ležícího Krista po sejmutí z kříže (inv. č. N 1805). Tělo Krista je pevně spojeno s podložkou, která má podobu drapérie. Její profil odpovídá profilu rakve.

Podobným souborem pěti pohřebních štítů, nejspíše z roku 1820, se může pochlubit Vlastivědné muzeum ve Vysokém nad Jizerou (inv. č. 4397, 4398, 4399, 4400 a 4826). Podle fotografií jde o desky potažené černým sametem a lemované střídajícími se bílými a modrými třásněmi. Na černé ploše je přichyceno vždy několik odlitých kovových ozdob s rostlinnými motivy a uprostřed pozlacená figurka: Zmrtvýchvstalý Kristus (s hrobem a andělem), sv. Jan Nepomucký, sv. Václav, sv. Jakub Větší (poutník) a sv. Pavel. Soubor je o to výjimečnější, že se dochoval i příkrov s mosaznými úchytkami, za které se štítky věšely (inv. č. 4402). Příkrov je černý, s velkým modrým křížem lemovaným opět bílými a modrými třásněmi. Uprostřed kříže se nachází světlý čtverec s dírou, kde stával taktéž v muzeu uchovávaný zlacený krucifix (inv. č. 4837).[42]

Na závěr zmíníme několik zajímavých postavníků, které sloužily pro označení lavice konkrétního cechu v kostele, případně se nosily v průvodu. Postavník byl většinou okolo dvou metrů vysoký svícen se zdobenou vrchní částí. Nosit postavník v průvodu byl úkol nového a mladších mistrů.[43] Z různých muzeí se podařilo ke srovnání sehnat sedm postavníků a většinou se jedná o krásné řezbářské práce se zajímavou ikonografií. Nejhezčí postavník měřící 280 cm dodnes stojí v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Holešově. Hlavici svícnu tvoří tři rokajové pásy oddělující tři plastické ozdoby – znak Rottalů, pánů Holešova, vyřezanou figur-

40 Srovnej s malovaným pohřebním štítem sekerníků uchovávaným v Severočeském muzeu v Liberci (inv. č. Ob0048). Dále s cechovními pečetěmi tesařů (kde by se v některých případech mohlo jednat o tzv. křížovou sekeru), kameníků a dlaždičů viz Miroslav MILEC, Cechovní pečetě, sv. 1, Brno 2011, s. 154 a 155. Že mlynáři krokvici používali, dosvědčuje Arnošt Vysoký, heslo krokvice, in: Materiál k slovníku technologickému, Litomyšl 1861, s. 126,

41 Svatý není v nápisových tabulkách jmenován. Pravděpodobně se však jedná o vyobrazení sv. Vinoka či sv. Senana.

42 Celý soubor byl v roce 1895 zapůjčen na Národopisnou výstavu československou do Prahy.

43 Z. Winter, Český průmysl, s. 115, 119, 256, 308.

Obrázek 12 – Detail cechovního postavníku s vyobrazením sv. Senana. Postavník je v majetku Římskokatolické farnosti v Holešově, foto Macháček, 2016.

ku sv. Václava a postavu sv. Senana, který se opírá o paleční kolo (obr. 12). Figury měří 25 cm. Rokaje zespodu podpírá trojice štítků, kde jsou oba světci jmenovaní, a třetí štítek nese cechovní znak pekařů. Téměř identický postavník, který je však o něco menší a celý pozlacený, se nachází v kostele sv. Anny v Holešově.

Z ikonografického hlediska je pozoruhodný především postavník z Muzea Vyškovska (H 22.768). Ve spodní části krásně vyřezávané hlavice se nacházejí tři štítky. Malba se dochovala pouze ve dvou z nich. Na jednom je namalován znak města Vyškova a na druhém ikonografická zvláštnost. Ve středu kompozice se nachází korunované paleční kolo flankované zleva lvem a zprava těžko identifikovatelným erbovním zvířetem, které má šedou barvu překrytou červenou síťkou s kosočtvercovými oky. Bohužel tento motiv je velmi poškozený, ale prvotní domněnku, že těžko rozeznatelné zvíře bude orlice, se podařilo ověřit. Dochovala se totiž pečeť vyškovského mlynářského cechu z roku 1744, kde se nachází shodné ikonografické vyobrazení.[44] Pokud víme, jedná se o unikátní motiv, sfragistiku nevyjímaje. Použití orlice jistě souvisí s místem vzniku a bude zajímavé nadále sledovat vyobrazení na cechovních předmětech i z tohoto hlediska.

Shrnutí a závěr

Porovnáním více než 120 předmětů cechu mlynářského z několika desítek muzeí se nám pootevřela další možnost poznání mlynářství v době barokní. Toto obrovské téma by si zasloužilo samostatnou výpravnou monografii, kterou se s kolegy pokusíme realizovat.[45] Při dalším bádání by však bylo potřeba osobně se s předměty konfrontovat a v mnoha případech doplnit poznání i archivním bádáním. Mnohé ikonografické nuance nám totiž bez hlubších znalostí konkrétního cechu mohou unikat. V článku byly popsány většinou dosud nepublikované předměty a z nich

44 Vladimír Scheufler, heslo *Cechy a bratrstva*, in: Lidová kultura – národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, 2. svazek, s. 81. Vyobrazení pečeti autor zná pouze z výše uvedeného zdroje. Zda se pečeť dochovala fyzicky v příslušném muzeu či archivu, zatím nevíme.

45 Zamýšlená monografie by mohla splatit dluh a mimo jiné kriticky zpracovat dějiny mlynářských cechů.

upřednostněny ty se zajímavým ikonografickým motivem. A tak v mnoha případech přináší práce více otázek než odpovědí. Například objev dosud nepříliš známých patronů mlynářů svatého Vinoka, Senana, Vilana či Silvestra, okolo nichž se vyrojilo tolik otázek, že na ně budeme velmi těžko hledat odpověď. Jednou částí bádání bylo zjistit, zda vůbec podobný svatý žil a kdy, případně jaký vztah ho vázal k mlynářství (tento vztah se podařilo doložit pouze u sv. Vinoka a sv. Senana). Už to je mnohdy velmi tvrdý oříšek. Druhý směr bádání by měl zodpovědět otázku, proč si ten který cech vybral konkrétního svatého, o němž dnes není téměř žádné povědomí. Jaké tedy bylo v baroku povědomí například o sv. Vinokovi, světci a patronovi mlynářů, který žil na přelomu 7. a 8. století v Bretani? Na zodpovězení podobných otázek si ještě velmi dlouho počkáme.

Ačkoliv se tento směr bádání nachází velmi často na tenkém ledě, podařilo se v některých případech zpřesnit či vyvrátit mylné popisy předmětů uchovávaných v depozitářích či expozicích několika muzeí. Příkladem může být podmalba na skle z Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou interpretovaná jako Boží mlýny (př. č. 610/82). Jedná se ovšem o vyobrazení zázraku, kde za modlícího se sv. Vinoka mele zrno anděl.[46] Autor článku si je dobře vědom toho, že tato práce tvoří pouze náznak cesty, kterou se je třeba vydat a obohatit tak mnohaoborové bádání molinologie.[47]

Cechovní předměty	**Motivy výzdoby**	**Svatí**	**Mlynářská symbolika**
pokladnice (matka)	nápis	sv. Václav	paleční kolo
prapor	letopočet	sv. Kateřina	vodní kolo
ferule	patron, svatý	sv. Senan (Senanus)	mlecí kámen
vývěsní štít	anděl	sv. Vinok (Vinokus)	kypřice
konvice a číše, holba	lev	sv. Vilanus	sekernické nářadí
pohřební štít či tabulka	orlice	sv. Silvestr	křesací náčiní
postavník	městský znak	sv. Jiří	příslušenství pro otáčení mlecího kamene
ostatní	koruna	sv. Norbert	zařízení mlýna – české složení
	obilí	sv. Florián	
	preclík	Panna Marie (Immaculata)	
	lebka s hnáty	sv. Vavřinec	
	přesýpací hodiny	sv. Jan Nepomucký	
	biblické výjevy		
	antická mytologie		

46 Bohužel, provenience obrázku datovaného do roku 1772 není přesná, a tak vlastně ani nevíme, zda se jedná o cechovní předmět či pouze o obvyklé vyobrazení svatého.

47 Na úplný závěr patří poděkování desítkám ředitelů muzeí a kurátorům sbírek za jejich vstřícný postoj a mnohdy i podporu a radu při shánění srovnávacího materiálu a také mnoha odborníkům, kolegům a kamarádům, kteří byli zatěžováni otázkami, na něž se velmi špatně hledaly odpovědi. Velké poděkování patří mé manželce Janě, která po mě text několikrát přečetla a opravila tak, aby byl pro čtenáře srozumitelný.